

‘Een rijk dat wij verloren achter den tijd’

Over A. Roland Holst

D.J.H.W. Habets

In het nawoord van de bloemlezing¹ die Kees Fens uit de poëzie van A. Roland Holst samenstelde, merkt hij op dat Roland Holst het steeds meer lijkt te verliezen van generatiegenoten als Bloem en Nijhoff. “Holland en een beknopte Hollandse taal hebben het oude land, het oude dorp, de oude taal, naar het lijkt, verdrongen.” En dat lijkt helaas waarheid. Wat er nog over blijft aan waardering voor Roland Holst, richt zich vooral op de zeer beknopte poëzie van *Een winter aan zee*, waarover in 1980 nog een dissertatie is verschenen.²

Elysium

Een van de mooiste bundels uit de Nederlandse poëzie is *Voorbij de wegen*. Roland Holst “is zich dan van zijn mythe al bijna volledig bewust”.³ De mythe van Roland Holst komt, kort gezegd, neer op een voortdurend hevig verlangen naar een voortijds rijk, een soort Elysium, “Het eiland der beminden”. Dat verlangen spreekt door heel zijn werk heen. Veel gedichten zijn gesitueerd aan zee, waar storm, branding en meeuwen het verlangen opwekken. De dichter wordt geroepen, maar het lukt hem niet erg vaak om de grenzen van deze wereld te overschrijden.

Interessant is dat in *Voorbij de wegen* enkele gedichten staan die een evocatie of beschrijving geven van wat dit voortijdse rijk nu in feite is voor Roland Holst; er worden pogingen ondernomen het in woorden te vatten. Het zijn geen heldere beschrijvingen, want zo eenvoudig is het niet; zijn Eiland der zaligen is niet eenduidig. Dit rijk in de verte heeft iets stoers, net als bij de Kelten. De Keltische cultuur is dan ook de belangrijkste inspiratiebron geweest.

---

¹A. Roland Holst, *Alleen met de zee. Een keuze uit de gedichten door Kees Fens*. Amsterdam: G.A. van Oorschot, 1988. 2e druk: 1991.

²L.H. Mosheuvel, *Een roosvenster: aantekeningen bij ‘Een winter aan zee’*.

³Jan van der Vegt, *De brekende spiegel: ontwikkeling, samenhang en achtergronden bij A. Roland Holst*, p. 169.

De mythe

Een gedicht dat direct in het oog springt is *Het Eiland der Beminden*⁴, het laatste gedicht van de vierde afdeling die *De geheime zee* heet. Na dit gedicht volgt een afdeling getiteld *Dit Eiland*, waarmee duidelijk is dat de bundel een thematische samenhang, en waarschijnlijk ook een bepaald verloop heeft. Er is een zekere volgorde in acht genomen, getuige de cyclustitels: Eerst *Oude verzen*, herinnerend aan de *Verzworvenen* die het verlangen opwekken en het leven en dichten opdragen *Aan den Droom*; die droom voert over *De geheime zee*, waarna *Dit Eiland* bereikt wordt en *De Kustgebieden* in zicht zijn.

Er zijn duidelijk verwantschappen tussen de kernwoorden van Roland Holst en de beleving van de Kelten van hun Eiland der Zaligen of Eiland(en) van de Eeuwige Jeugd, dat geen hemels dodenrijk is, maar een overzees, en soms ook voor levenden bereikbaar feeënrijk, waar iedereen gelukkig is, waar gedronken en gejaagd wordt, waar de liefde bedreven wordt in alle vrijheid. Talloos zijn de verhalen en gedichten hierover in de Iers-Keltische literatuur, die Roland Holst rond 1911 ontdekte en zo gretig las in Oxford.⁵ Ook bij Roland Holst is er sprake van zo'n overzees rijk:

*De harpen slaan, en vangen aan bijziden
de reien der nu zingende beminden
te ruischen, en een zaligend verblinden
waait, en het bloed
wordt als een zee bevlogen, en de vloed
der dans breekt in het schuim van ijl verblijden.*

*Zie, de verrukten – zie de nameloozen
o, hart, dat nooit van de aarde dorst ontkomen:
zij hebben eenmaal roekeloos der droomen
noodweer getart,
en ingescheept op een ontredderd hart
zingende naar dit eiland zee gekozen.*

*O, de vergeten eeuwen na die landing...
wat zijn zij in de glinsterende tijden
van de verrukkingen, van het verblijden,*

---

⁴Voorbij de wegen, 1920, pp. 119-120.

⁵Zie A. Roland Holst, *Eigen achtergronden: Inleiding tot een voordracht uit eigen werk*, 1946, pp. 19-20. Zowel Van der Vegt als Stenfert Kroese citeren deze passage in hun studie.

dat dezen bindt?

Hoor, achter hen, ergens in licht en wind,

jubelt de dood nog... hoor de heldere branding...

De dichter roept het voor zich op: hoor! zie! In het geluid van de branding, dat als een opium op het gemoed werkt, hoort de dichter het edele geluid van de harpen, naast de geliefden die elkaar beminnen en zingen van vreugde. Het bloed wordt ijl verblijd. Dit is het mythische leven: zorgeloos beminnen, ervan kunnen zingen, leven in eeuwigheid. Alle zintuigen zijn van belang, maar het *horen doet zien*. Het verlangen en die geïdealiseerde wereld zijn uiterst romantisch te noemen, maar de romanticus (de lijdende “ik”) is zelf niet aanwezig. De dichter objectivert als het ware dit romantische verlangen. Dat verklaart ook de aanwezigheid van de vele retorische formuleringen – die deze poëzie voor onze oren wat ouderwets en pompeus maken.

De bevlogen extase, de vervoering zit zowel in het “bloed” als in de ziel. De dichter ziet de verrukten, maar het eigen hart durft zich van deze aarde niet los te rukken. In feite is hij jaloers op hen die de grens wel durfden te overschrijden. Zij zijn ingescheept en er naar toe gevaren. Westwaarts!⁶ Het overzeese, voortijdse, mythische rijk ligt in het westen, wat door de geografische positie van Nederland een vanzelfsprekendheid lijkt, maar er zit meer achter. Ook bij de Kelten in Ierland en Groot-Brittannië was het het Eiland der Gelukzaligen te vinden in het westen. Er zijn dan ook talloze legendarische pogingen ondernomen om dit gebied in het westen te bereiken (de associatie met de reis van Brandaan ligt op de loer).

In *mythisch* opzicht is Roland Holst “Keltischer” dan de Ierse dichter William Butler Yeats. Yeats verwerkte in poëzie en proza veel (letterlijke) elementen uit Keltische sagen, legenden en mythen, naast motieven van andere aard (occultisme, theosofie, Rozenkruisers), en bij hem ging het veelal om concrete figuren, die hij ook weer concreet in gedichten een eigen functie laat vervullen. Minder vaak dan bij Roland Holst is er bij Yeats dat typerende oproepen van het Keltische Elysium, van het overzeese rijk in het algemeen. Dit heeft direct te maken met de intenties van de dichters: Yeats wilde door middel van Ierse oude stof vooral het roemrijke Ierse verleden weer oproepen en er het volk van zijn land een eigen bewustzijn mee te geven, terwijl Roland Holst een *verwantschap in mentaliteit* met het mythische wereldbeeld van de Kelten *herkende* en zich dat in functie van zijn eigen dichterschap toeëigende.

---

⁶Westwaarts” is ook de titel van het laatste gedicht uit de *Voorbij de wegen*.

Nu heeft ook Roland Holst wel concrete verhalen bewerkt, maar in zijn poëzie overheerst dit mythische wereldbeeld, dat bij hem toch enigszins vaag en abstract blijft. Het (terug)verlangen naar dat overzeese rijk is de kern van dit dichterschap. Typisch voor Roland Holsts eigen verwerking is bijvoorbeeld het beeld van de meeuwen, die hem voortdurend wijzen op dat andere rijk, en die soms zelfs een kwellend teken van de overzijde vormen.⁷

De Kelten

In *De Keltische traditie*⁸ wijdt Caitlín Matthews een speciaal hoofdstuk aan “de Andere Wereld”: “De Kelten koesterden, misschien meer dan enig ander volk, het land van hun werkelijke tehuis – de Andere Wereld. Deze is bron van hun wijsheid, de plaats waar hun goden leven, de dimensie waarin de dichters en reizigers zich het meest thuis voelen. Wie de Andere Wereld bezocht heeft, wordt in zekere zin onsterfelijk.” De Andere Wereld, *Tir nan Og*, of *The Land of the Youth* wordt verondersteld te liggen tegen de grenzen van de zichtbare wereld aan, “in het bijzonder op een afstand van een bootreis naar het uiterste westen. Er zijn vele wonderbaarlijke reizen gemaakt om die stranden te bereiken.” Het leven zou er net zo verlopen als hier, maar dan gelukkiger: “In het rijk van de Andere Wereld heerst het eeuwige leven, daar is alles mogelijk en daar worden grote daden verricht. [...] het is geen imaginaire hemel [...] er wordt gegeten en gedronken, er wordt gevrijd en men is vrolijk.”⁹ Er zijn talloze voorbeelden van helden die na een tijdje terugkeren en hun tijdgenoten niet meer vinden; die zijn dan enkele jaren daarvóór gestorven.¹⁰ Ook op concrete plaatsen (vaak in Ierland) worden ingangen tot die andere wereld verondersteld. Vaak is een heuvel ingang tot of grens met de Andere Wereld.

In *The Faber book of Irish verse*¹¹ staan twee gedichten waarin beschrijvingen van het Gelukkige Land zijn aan te treffen. Het eerste heet “The double vision of Manannan”. Manannan is de zeegod die zich bevindt in de zee tussen deze

---

⁷Die meeuwen hebben overigens door de verschillende gedichten heen steeds een andere functie. Vgl. A.L. Sötemann, “De meeuwen van A. Roland Holst: over de vorming van een literair symbool”. In: A.L. Sötemann, *Over poetica en poëzie*. Groningen: Wolters-Noordhoff, 1985.

⁸Een vertaling van *The Celtic Tradition*, uitgegeven door Element Books Ltd., Longmead, Shaftesbury, Dorset in Engeland.

⁹*De Keltische traditie*, 97.

¹⁰Een bekend voorbeeld is Bran mac Febal, die terugkeert van zijn immram (reis) terugkeert en merkt dat zijn naam stof heeft geleverd voor legenden.

¹¹*The Faber Book of Irish Verse*, edited by John Montague. London/ Boston: Faber and Faber, 1974.

wereld en de andere. In dit gedicht wordt het Ierse landschap geprezen, maar steeds wordt gezegd dat het in het niets valt bij het landschap van het godenrijk, de “Great Plain”. Ik citeer enkele beschrijvende strofen ter illustratie:

*The vast plain, its radiant host,
a stream of white silver,
Stairs of gold to bring
Delight to every feast.*

*While under shady branches
Men and gentle women contest
Thier guileless, pleasing game
Without sin, without blame.*

Dit gedicht benadrukt ook die onschuldige, onzondige paradijselijke staat. Een ander bekend Oudiers gedicht, dat de schoonheid beschrijft is *The wooing of Etain*:

*Fair lady, will you travel
To the marvellous land of the stars?
Pale as snow the body there,
Under a primrose crown of hair.*

*No one speaks of property
In that glittering community:
White teeth shining, eyebrows black,
The foxglove hue on every cheek.*

...

*Warm, sweet streams water the earth,
And after the choicest of wine and mead,
Those fine and fawless people
Without sin, without guilt, couple.*

Wat wordt aangeduid met “Land of the Youth”, is dus een mythisch “ergens anders”, waarin goden leven en helden terechtkomen. Het is echter ook het mystieke land van Het Volk van Dana, de zogenaamde *Tuatha te Danaan*. Dana (of Danu) is een van de oergodinnen, haar volk schijnt het edelste ras te zijn geweest, bestaande uit dichters (barden), druïden en helden. Ze werden echter

verdreven door de Milesianen, de zonen van Mil(ed) en verblijven sindsdien ondergronds.

Het land aan de overzijde kent vele verschijningsvormen en betekenissen. Ze vallen echter allemaal binnen het hierboven uitgezette (zeer algemene) kader. De Britse Kelten (uit Wales) hebben evenzeer equivalenten (met afwijkende namen - bijvoorbeeld Manawyddan voor Manannan) voor wat hier in Ierse begrippen is weergegeven, al wordt bij de Britse Kelten soms Ierland opgevat als het andere rijk. In zeker opzicht zal Ierland deze rol ook voor Roland Holst hebben gespeeld.

Ook in *Het Eiland der Beminden* van Roland Holst zien we verschillende Keltische elementen direct terug: de muziek, de heerlijkheid, de beminden, het zalige, het overzeese, het eiland. Het motief van de “vergeten eeuwen na die landing” wijst op het onvergankelijke, op de ontijdigheid van het rijk, en verwijst direct naar het tijdsmotief bij de reizen naar de Eeuwige eilanden: de tijd verloopt er langzamer, en soms juist sneller dan in de normale wereld. Het schenkt de gelukkigen vergetelheid. Het is een evocatie, een bezielde en vervoerd oproepen van het mythische rijk, en verder niets. De beelden zijn vrij algemeen. Wat het gedicht nu typisch van Roland Holst maakt is de toon, het gedragen en bedwelmende ritme, dat zich zowel in klank als betekenis manifesteert. En dit alles, nogmaals, wordt bij Roland Holst opgewekt door de bruisende branding. Het is het enige dat hem overblijft, naast zijn bezwerend zingen, dat een neerslag is van verlangen en onvervuldheid.

Tijd en vergankelijkheid

Hierboven is er al op gewezen dat vergankelijkheid en tijd vergeten worden en niet gelden in het Elysium van Roland Holst. In dit opzicht, en misschien in het beeld van de meeuwen, zijn er verwantschappen aan te tonen met Yeats. In diens bundel *The Rose* staat het volgende, eveneens zeer evocatieve, verlangensvolle *The white birds*, waarvan de slotstrofe opmerkelijk doet denken aan *Het Eiland der Beminden*, en waar het verband met het legendarische, edele volk van Dana direct wordt gelegd:¹²

*I am haunted by numberless islands, and many a Danaan shore,
Where Time would surely forget us, and Sorrow come near us no more;
Soon far from the rose and the lily and fret of the flames would we be
Were we only white birds, my beloved, buoyed out on the foam of the sea!*

¹²W.B. Yeats, *Selected poetry*, edited with an introduction and notes by A. Norman Jeffares. London: Pan Books/ Macmillan, 1990. Het gedicht staat op blz. 18.

Het is een overzees rijk vol onbezorgdheid, waar zelfs de tijd ons (als mens) vergeet, waar de tijd geen vat op ons heeft. De roos en de lelie symboliseren hier respectievelijk de vrouw en de man¹³: hun aardse, hetzij mannelijke, hetzij vrouwelijke karakter zouden ze kunnen achterlaten, dus datgene wat hen aan aarde en vergankelijkheid bindt.

De onvervuldheid van het verlangen is natuurlijk de keerzijde van dit schone en verheven verlangen. In *Vorbij de Wegen* volgt op *Het Eiland der Beminden* een nieuwe afdeling, getiteld *Dit eiland*. Die afdeling begint met een gedicht dat meteen die keerzijde treffend neerzet. Het heet dan ook *Ballingschap* – misschien wel hét sleutelwoord van Roland Holsts poëzie. Het is niet alleen de titel van dit gedicht, maar ook van andere gedichten, zelfs van bloemlezingen die Roland Holst uit zijn werk samenstelde.¹⁴

De eerste strofe van *Ballingschap* geeft een uitwerking van die titel:

*Wind en water wijd en zijd
houden dit eiland van verlangen
vreemd en glinsterend gevangen
binnen den tijd.*

Daarmee is het gedicht het spiegelbeeld van het voorgaande. Daar, in dat andere rijk, was de onvergankelijke eeuwigheid; hier, in ballingschap, is er een gevangen zijn in de tijd. Tijd is de barrière tussen hier en daar (het *voortijdse* rijk). Deze gevangenschap werkt dubbelzijdig: ten eerste is er de afstand ten opzichte van het rijk en is de dichter hier gevangen (buitengesloten); ten tweede is de dichter ook nog eens zelf gevangen binnen de tijd (binnengesloten), dat wil zeggen dat hij sterfelijk is, niet-mythisch. Die afstand wordt zichtbaar gemaakt op de hem eigen manier: het is een eiland, dus door de zee van hem verwijderd. De zee confronteert hem met de grens¹⁵ tussen dood en leven:

*En de beken zingen het mee,
en alle wateren lachen en klagen
of zij van eeuwigheid gewagen,
tot aan de zee.*

---

¹³Yeats-kenner Jeffares: "The lily and rose are, respectively, masculine and feminine symbols." (Notes, in: *Selected Poetry*, p. 211)

¹⁴In *ballingschap*, 1947; In *ballingschap*, 1955: bloemlezing.

¹⁵Een latere bundel heet dan ook *Omtrent de grens* (1960).

Ze gewagen van eeuwigheid, tót aan de zee. De beken en rivieren lijken in hun loop oneindig, maar bij de zee vallen ze in het niet; ze komen uiteindelijk allemaal uit in de zee. Alles stroomt uit en raakt verloren in de zee.

Het tergende van het verlangen, dat van het eeuwige rijk uitgaat, komt opnieuw naar voren in de twee laatste strofen van *Ballingschap*:

*En maan en zon en de wolken gaan
daarover, en uit de regenbogen
jubelt nog eindelozer logen -
wij alleen staan*

*bleek, met oogen leeg, in dit
vreemde spiegelbeeld geboren
van een rijk, dat wij verloren
achter den tijd.*

Het hier en nu is slechts een “vreemd spiegelbeeld” van de opgeroepen beelden uit *Het Eiland der beminden*. En die spiegeling zit hem al in de tegenstelling tussen tijd en eeuwigheid. Het is in letterlijke zin een spiegel – geen weerspiegeling – alles is precies omgedraaid: het schone en eeuwige is hier het lege, het verlorene. Dit laatste is weer typerend voor Roland Holst: het rijk is een rijk dat wij verloren achter de tijd, een rijk uit de voortijd.

Volgens Roland Holst leefde mens vroeger werkelijker en mythischer, in een groots verband met de natuur. Hij mist in zijn eigen tijd de zielskracht die ingeruild is voor energie: het mythische is vervangen door het mechanische. In het autobiografische *Eigen Achtergronden* merkt hij op:

“Omdat het denkend bewustzijn heerszuchtig, en de natuur der aarde zijn object is, veranderde in den loop der eeuwen de wereld. [...] De natuur was een aanbeden bondgenoot, en voorzoover de mensch zich machtig voelde, was het dankzij dat bondgenootschap, en waren macht en geluk hetzelfde binnen een gevoel, dat wel het best zal worden aangegeven door het woord “welbehagen”. Maar het lag in den aard van het denkend bewustzijn, de natuur aan zich te willen onderwerpen, haar uit te buiten – ook in den mensch zèlf”.¹⁶

---

¹⁶*Eigen achtergronden*, p. 12.

Het lot van een poëzie

Kees Fens citeert in het nawoord van zijn bloemlezing uit de laatste bundel van Roland Holst, *Voorlopig*, het volgende gedicht:

*Weldra leg ik mijn pen
voor altijd neer en staar
naar wie ik was en ben
en blijf tot aan de baar.
Al hoop ik dat mijn taal
mij overleeft, wie weet
loopt een te lang verhaal
dood in oud lief en leed.*

Daarmee lijkt Roland Holst het lot van zijn poëzie – of eerder: van zijn soort dichterschap – te voorspellen. Is de poëzie met de maker gestorven? Een dichterschap dat zich op zo'n magistrale manier rekenschap geeft van een houding tegenover wereld en tijd, staat zelf buiten tijd en vergankelijkheid.

Nijmegen, augustus 1994.